

رابطه سرمایه اجتماعی خانوادگی و مشارکت والدین در امور مدرسه با موفقیت تحصیلی دانش آموزان

دکتر حسین دهقان^۱

مروارید مهدی سراجیان^۲

چکیده

سرمایه اجتماعی یکی از مباحث مهم اجتماعی است که ابزاری برای دستیابی به انواع دیگر سرمایه‌ها از جمله سرمایه‌های اقتصادی، انسانی و فرهنگی است. یکی از حوزه‌های مهم تأثیرپذیر از سرمایه اجتماعی، نهاد خانواده و نهاد آموزش و پرورش است. از این رو پژوهش حاضر با درک اهمیت مسئله سرمایه اجتماعی و بر اساس چارچوب نظری مبتنی بر تأثیرپذیری ابعاد گوناگون تحصیلی دانش آموزان مانند مشارکت والدین در امر آموزش و نیز موفقیت تحصیلی آنان از سرمایه اجتماعی، به تبیین نظری و طرح ادبیات پژوهش و آزمون فرضیات پیرامون سرمایه اجتماعی خانوادگی و تأثیر آن بر موفقیت تحصیلی دانش آموزان پرداخته است. چارچوب نظری این پژوهش بر پایه نظریه‌های کلمن در زمینه سرمایه اجتماعی خانواده و ترکیبی از چند نظریه دیگر در این حوزه است. روابط والدین با یکدیگر، دریافت کمک از والدین در حل مشکلات شخصی، صحبت کردن و تعامل با والدین، احساس محبت کردن و صمیمیت از شاخصهای اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی خانواده است. جامعه آماری این پژوهش شامل دانش آموزان دختر و پسر مقطع دبیرستان در پنج منطقه شهر تهران (مناطق ۱، ۴، ۷، ۵، ۱) در سال تحصیلی ۹۴-۱۳۹۳ می‌باشد. حجم نمونه آماری این تحقیق ۴۵۶ دانش آموز (۱۵۱ پسر و ۳۰۵ دختر) است که به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شده‌اند. برای گردآوری داده‌ها از مصاحبه مبتنی بر پرسشنامه استفاده شده است. پرسشنامه از اعتبار سازه مناسب برخوردار بوده و ضرایب آلفای کرونباخ نشان دهنده پایایی قابل قبول ابزار است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که تغییر سرمایه اجتماعی تأثیری مستقیم بر عملکرد تحصیلی دانش آموزان دارد و همچنین به سبب مشارکت والدین در امور مدرسه، سرمایه اجتماعی سهم دیگری از واریانس موفقیت تحصیلی را توضیح می‌دهد.

کلید واژگان: سرمایه اجتماعی، سرمایه اجتماعی درون خانوادگی، مشارکت والدین، موفقیت تحصیلی

تاریخ دریافت: ۹۵/۳/۳ تاریخ پذیرش: ۹۵/۱۲/۲۴

hosseindehghan42@gmail.com

۱. مدیر امور اجتماعی دانشگاه فرهنگیان (نویسنده مسئول)

morvaridmehdiserajian@yahoo.com

۲. کارشناسی ارشد پژوهشگری اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال

مقدمه

سرمایه اجتماعی خانواده‌ها، منبع و عاملی مهم در موفقیت تحصیلی فرزندان به شمار می‌آید. سرمایه اجتماعی موفقیت تحصیلی را آسان می‌سازد و به شیوه‌های گوناگون سبب تقویت آموزش فرد می‌شود. وجود سرمایه اجتماعی در درون خانواده به این سبب اهمیت دارد که به فرزندان در همان دوران کودکی اجازه دسترسی به سرمایه انسانی والدین را می‌دهد. سرمایه اجتماعی متفاوت خانواده‌ها، سطوح گوناگون سرمایه اجتماعی قابل دسترس را برای فرزندان ایجاد می‌کند. روابط والدین با فرزندان و والدین با یکدیگر، با موفقیت تحصیلی فرزندان رابطه مستقیم دارد. یافته‌ها نشان می‌دهد سرمایه اجتماعی خانواده و روابط متقابل مثبت فرزندان و والدین، به فرزندان اجازه می‌دهد تا سرمایه مالی و انسانی موجود در محیط خانه را به سرمایه انسانی یا دیگر سرمایه‌های وابسته مرتبط که به بهبود شرایط می‌انجامد، منتقل کنند. بدون روابط دوجانبه مثبت میان والدین و فرزندان، هیچ راهی برای انتقال سرمایه مالی و انسانی به فرزندان وجود ندارد (کلمن،^۱ ۱۹۸۸).

موفقیت تحصیلی یکی از اهداف مهم هر نظام آموزشی است که دستیابی به آن مستلزم شناخت علل و عوامل آن است. مطالعاتی که در زمینه بررسی عوامل موثر بر موفقیت تحصیلی انجام گرفته است، ماهیت پیچیده و گسترده این موضوع را نشان می‌دهد. موفقیت تحصیلی نتیجه یک عامل نیست، بلکه عوامل متعددی در این زمینه مؤثرند. در این میان می‌توان به نقش تعاملات اجتماعی دانش آموزان در محیط‌های گوناگون اجتماعی (خانواده و مدرسه) اشاره کرد که در چند دهه اخیر مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. بنابر آنچه مطرح شد، هدف اصلی این پژوهش نیز مشخص می‌شود. این پژوهش در پی بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر مشارکت والدین در امور مدارس و همچنین موفقیت تحصیلی دانش آموزان دبیرستانی شهر تهران است. بدیهی است که سرمایه اجتماعی در خلأ شکل نمی‌گیرد و بر بستری از تعاملات اجتماعی که شبکه‌های اجتماعی خوانده می‌شوند، رشد می‌کند.

بیان مسئله

اساساً به دشواری می‌توان جنبه‌ای از ابعاد زندگی بشر را پیدا کرد که رنگ و بوی اجتماعی نداشته باشد. زندگی اجتماعی نیز همواره در ترکیبی غریب از محیط، کنش و ساختار شخصیتی کنشگران همراه است و در این فضا زندگی جمعی شکل گرفته و امکان‌پذیر می‌شود. کنش کنشگران اجتماعی از پیچیده‌ترین جنبه‌های زندگی اجتماعی به شمار می‌آید که به تنهایی موضوع

مطالعه رشته‌های علمی متعددی است که مجموعه آنها با نام علوم رفتاری شناخته می‌شوند. این پرسش همواره ذهن اندیشمندان علوم رفتاری را به خود مشغول کرده است که چگونه یک رفتار مشخص در فرد بروز می‌کند و چگونه رو به خاموشی می‌گذارد. زمانی که گروه کثیری از انسانها به یک رفتار خاص در جامعه عمل می‌کنند، در واقع رفتار مذکور به یک پدیده اجتماعی تبدیل شده و رنگ و بوی جامعی به خود می‌گیرد. یاریگری و مشارکت به عنوان یک کنش اجتماعی از متغیرهای اجتماعی متاثر می‌باشد و نیز همواره آثار و نتایج بسیاری در ابعاد ساختاری و کارکردی برای نهادهای گوناگون اجتماعی مانند نهاد آموزش و پرورش دارد (دهقان، ۱۳۹۵).

انسان موجودی اجتماعی است و در حکم یک کنشگر اجتماعی، تمایل به همکاری و مشارکت با دیگران دارد. بر همین اساس هرکس، عمدتاً آگاهانه و گاه ناخودگاه برای تامین نیازهای خود به برقراری ارتباط و همکاری با دیگران می‌پردازد. دو نهاد اجتماعی هستند که به طور مستقیم در پرورش و رشد کودک تاثیرگذارند؛ این دو نهاد یکی خانه و دیگری مدرسه است. همکاری و مشارکت این دو نهاد شرط اصلی موفقیت هر نظام آموزشی است و از لحاظ فراهم آوردن زمینه‌های لازم برای رشد فرزندان بسیار ضروری است. بدیهی است که در مدرسی که پدر و مادرها با اولیای مدرسه کمتر ارتباط دارند، دانش آموزان با مشکلات رفتاری بیشتری مواجه اند و به‌عکس؛ بنابراین هر دو نهاد فوق، به ویژه نهاد خانواده، باید به اهمیت و ضرورت این ارتباط در تربیت صحیح فرزندان بیشتر آگاه شوند و بکوشند تا وظیفه خود را به درستی انجام دهند.

در این میان نوجوانان و جوانان به منزله یکی از مهم‌ترین گروههای سنی، تنها افرادی نیستند که در معرض فرآیندهای گوناگون روابط اجتماعی قرار گرفته اند، بلکه آنها در مقابل به شیوه ای متفاوت از سایر گروههای سنی به این رویدادها واکنش نشان می‌دهند (ورمرزیار، ۱۳۸۷). نوجوانان و جوانان که در جوامع امروزی بخش عمده ای از زمان خود را در مدارس سپری می‌کنند، همزمان از دو نهاد مهم اجتماعی یعنی خانواده و مدرسه تاثیر می‌پذیرند. بدیهی است که ارتباط این دو نهاد مهم با یکدیگر در قالب مشارکت والدین در امور مدرسه و در بعد وسیعتر، در چارچوب شبکه روابط تعاملی والدین با متولیان مدرسه نمود پیدا می‌کند. شکل دوم می‌تواند زمینه ساز ظهور یک پدیده جمعی به نام سرمایه اجتماعی باشد؛ پدیده ای که می‌تواند بر بسیاری از جنبه‌های تحصیلی فرزندان از جمله موفقیت تحصیلی آنها تاثیر داشته باشد. در این میان سرمایه اجتماعی نقش بسیار مهمی در محدوده خانواده برای پرورش ذهنی دانش آموز دارد. سرمایه اجتماعی خانواده به ویژه با محوریت پدر و مادر که شامل حضور والدین در خانه و میزان و نوع روابط آنها

با فرزند می‌باشد برای رشد و ایجاد انگیزه در نوجوانان و جوانان و پیشرفت آنها بسیار مهم و ضروری است. در مجموع این نوع از سرمایه در خانواده منبعی بسیار تاثیر گذار بر ابعاد گوناگون تحصیلی و شخصیتی فرزندان است. بدین گونه ملاحظه می‌شود که نهاد آموزش و پرورش نمی‌تواند به تنهایی عامل موفقیت یا عدم پیشرفت تحصیلی فرزندان باشد، بلکه عوامل مهم‌تری وجود دارند که بر موفقیت تحصیلی فرزندان و به تبع آن بر موفقیت شغلی آنان در آینده تاثیر می‌گذارند که یکی از آنها سرمایه اجتماعی است. این توضیحات ضرورت انجام پژوهش حاضر را آشکار می‌سازد. بنابر همین ضرورت، این پژوهش در پی دستیابی به اهداف زیر است:

- بررسی و شناخت تاثیر سرمایه اجتماعی خانواده بر موفقیت تحصیلی فرزندان
- بررسی و شناخت تاثیر سرمایه اجتماعی خانواده بر مشارکت والدین در مدارس
- بررسی و شناخت تاثیر مشارکت والدین بر موفقیت تحصیلی فرزندان
- بررسی و شناخت حساسیت تحصیلی والدین به منزله متغیر واسطه ای

براساس اهداف فوق، پرسش اصلی این پژوهش بدین گونه مطرح می‌شود که آیا می‌توان با بهره‌گیری از رهیافتهای جامعه شناختی تبیین نسبتاً دقیقی از علت یا علل اجتماعی مشارکت والدین در مدارس و تاثیر آن بر موفقیت تحصیلی دانش آموزان ارائه داد و نیز از نقطه نظر جامعه‌شناختی آیا می‌توان راهبردهایی برای کاهش افت تحصیلی پیدا کرد؟

پیشینه تحقیق

سالارزاده و محبوبی (۱۳۸۸) پژوهشی در زمینه نقش سرمایه اجتماعی و پایگاه اقتصادی - اجتماعی در موفقیت تحصیلی دانش آموزان پیش دانشگاهی شهر ارومیه انجام داده و به این نتیجه رسیده اند که هر دو متغیر پایگاه اقتصادی - اجتماعی و سرمایه اجتماعی با موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان رابطه مستقیم و معناداری دارند، اما رابطه پایگاه اقتصادی - اجتماعی در مقایسه با سرمایه اجتماعی با موفقیت تحصیلی قوی‌تر بوده است.

کیامرثی و مومنی (۱۳۹۲) در تحقیقی که درباره بررسی ارتباط سرمایه اجتماعی و شادکامی با پیشرفت تحصیلی دانش آموزان دختر دبیرستانی انجام دادند به این نتیجه رسیده اند که سرمایه اجتماعی و شادکامی ۱۳ درصد از تغییرات پیشرفت تحصیلی دانش آموزان دختر را تبیین می‌کند. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که سطوح بالای سرمایه اجتماعی و شادکامی، پیشرفت تحصیلی دانش آموزان را افزایش می‌دهد.

رستاک (۱۳۹۱) در پژوهشی رابطه سرمایه اجتماعی با پیشرفت تحصیلی را در دانش آموزان پایه اول دبیرستان شهر تهران بررسی کرده است. نتایج بیانگر آن است که سرمایه اجتماعی و ابعاد سه گانه آن اثری مستقیم بر پیشرفت تحصیلی دارند.

تیچمن، پاش و کارور^۱ (۱۹۹۶) در پژوهشی با عنوان "رابطه سرمایه اجتماعی با ترک تحصیل زود هنگام دانش آموزان" به این نتیجه رسیده اند که سرمایه اجتماعی شانس به اتمام رساندن دوره متوسطه را افزایش می دهد (نازک تبار و ویسی، ۱۳۸۷).

اسمیت^۲ و همکاران (۱۹۹۵) در مطالعه خود رابطه میان سرمایه اجتماعی و دسترسی به دانشگاه را مورد بررسی قرار دادند و دریافتند که میان سرمایه اجتماعی و دسترسی به دانشگاه رابطه مثبت وجود دارد. به عبارت دیگر با افزایش سرمایه اجتماعی، شانس دسترسی فرزندان به دانشگاه افزایش می یابد.

کلمن (۱۹۸۸) در پژوهشی که درباره نقش سرمایه اجتماعی در ایجاد سرمایه انسانی انجام داده به این نتیجه رسیده است که زمانی که سرمایه اجتماعی بالاست، میزان ترک تحصیل از مدرسه پایین است. به عبارت دیگر، سرمایه اجتماعی بالاتر سبب تداوم بیشتر تحصیل می شود و رابطه ای معنادار میان آنها وجود دارد.

چارچوب نظری پژوهش

چارچوب نظری این تحقیق عمدتاً مبتنی بر نظریه سرمایه اجتماعی کلمن بوده و از نظریات دیگر نیز بنا به نیاز در تکمیل فرضیات و مدل بهره گیری شده است. صاحب نظران دیگر نیز به این مهم پرداخته اند. بوردیو^۳ یکی از مهم ترین آنهاست، او سرمایه اجتماعی را جمع منابع واقعی یا بالقوه ای می داند که حاصل شبکه های بادوام از روابط کمابیش نهادینه شده، آشنایی و شناخت متقابل، یا به عبارت دیگر عضویت در یک گروه است؛ شبکه ای که هر یک از اعضای خود را از پشتیبانی سرمایه جمعی برخوردار می کند. سرمایه اجتماعی محصول نوعی سرمایه گذاری فردی یا جمعی، آگاهانه یا ناآگاهانه است که به دنبال تثبیت یا باز تولید روابط اجتماعی است که مستقیماً در کوتاه مدت یا بلند مدت قابل استفاده است. از نظر بوردیو، ایجاد و اثر بخشی سرمایه اجتماعی، بستگی به عضویت در یک گروه اجتماعی دارد که اعضای آن مرزهای گروه را از طریق مبادله اشیا و نمادها، بنیان نهاده اند. در واقع فرد با عضویت در گروه، در مالکیت شبکه بادوامی از روابط

1. Teachman, Paasch & Carver

2. Smith

3. Pierre Felix Bourdieu

نهادی شده میان افراد شریک می‌شود. بورديو از مفهوم سرمايه اجتماعي برداشتي هدفمند دارد، زيرا از منافعى سخن مى‌گويد که فرد به سبب مشارکت در شبکه‌هاى اجتماعى به دستشان مى‌آورد. بنابر اين از نظر بورديو نيز شبکه‌هاى اجتماعى بنيانهائى هستند که سرمايه اجتماعى مى‌تواند روى آنها شکل بگيرد. از نظر بورديو حجم سرمايه اجتماعى مورد تملک یک فرد به اندازه شبکه پيوندهائى بستگى دارد که او مى‌تواند به طرزى موثر بسيج کند (بورديو، ۱۹۸۶؛ تاج بخش، ۱۳۸۴). ديدگاه بورديو در تاکيد بر شبکه‌هاى اجتماعى در حکم زمينه‌اى براى شکل‌گيرى سرمايه اجتماعى منبع الهام نظرى مناسب براى اين پژوهش بوده تا با تکیه بر آن توجیه نظری مناسب را برای شبکه-محور بودن سرمايه اجتماعى مطرح کند.

در اين پژوهش نظريه کلمن در مفهوم‌سازى و توضيح رابطه‌ى میان متغیرها بیشتر مورد استفاده قرار گرفته است. اين نظريه نقشها و موقعيتهاى اجتماعى را به شبکه روابط اجتماعى مبتنى بر اعتماد و مناسبات متقابل ارتباط مى‌دهد. کلمن بر اين باور است که سرمايه اجتماعى بر مبنای کارکرد آن تعريف مى‌شود و ذات واحدی نیست، بلکه مجموعه‌اى از مؤلفه‌هاى گوناگون است که سه عنصر آن از اهميت برخوردار است: الف) شبکه اجتماعى که اساساً خاستگاه سرمايه اجتماعى است ب) وجود اعتماد میان کنشگران و ج) مناسبات يا بده بستان متقابل میان آنها که عملاً مبتنى بر هنجارهاى حمايت‌کننده اجتماعى زمينه لازم را براى مشارکت فراهم مى‌آورد (کلمن، ۱۳۷۷).

بدین ترتیب چنین سازه مهمی یک رویشگاه مشترک و دست کم یک برون داد مشترک دارد: اولاً همه آنها مشتمل بر جنبه‌اى از ساختار اجتماعى اند، ثانياً برخى کنشهاى کنشگران را در داخل محدوده ساختار تسهيل مى‌کنند (تاج بخش، ۱۳۸۵). کلمن بیشتر بر سرمايه اجتماعى از نوع میان-فردى متمرکز است تا سرمايه اجتماعى نهادى. او همچنين توجه خود را به سرمايه اجتماعى موجود در قلمرو خانواده معطوف کرده و بیشتر به تاثير اين نوع سرمايه اجتماعى بر رشد شناختى دانش آموزان پرداخته است. وی نهاد خانواده را به منزله یک نهاد کلیدی که از طریق آن سرمايه اجتماعى انتقال داده مى‌شود، شناسایی کرده است. او معتقد است خانواده‌هاى که سرمايه اجتماعى بالايی دارند هدف از صرف کردن وقت و انرژی برای فرزندانشان، تربیت افرادى است که از لحاظ اجتماعى و روانشناختى سازگار هستند. به نظر کلمن يکى از سازوکارهاى که در درون خانواده‌ها براى رسيدن به اين اهداف به کار برده مى‌شود ايجاد و حفظ پيوندهاى عاطفى پايدار است. بنابر اين بخش عظيم نتايج بى واسطه‌اى که از سرمايه گذارى خانواده نشأت مى‌گيرد، پيوندهاى اجتماعى است که با کنش متقابل حمايتى خانواده پديد مى‌آيد. از اين ديدگاه کلمن، روابط والدين و

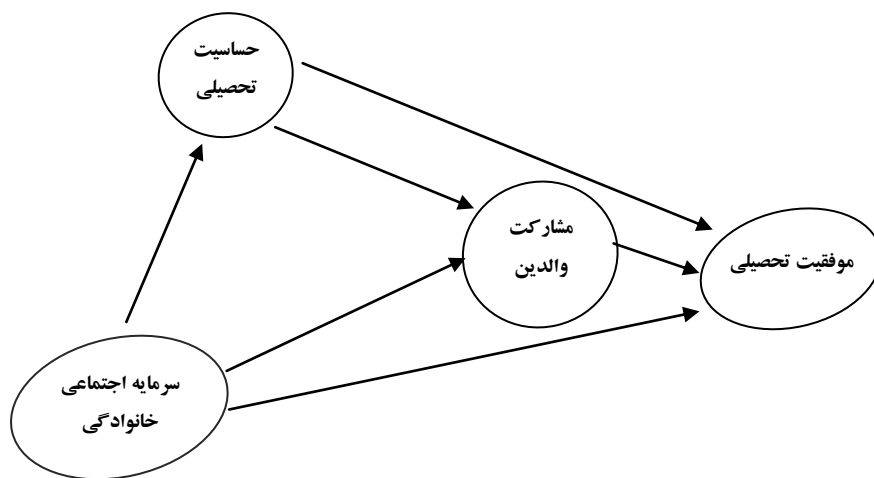
فرزندان و حضور فیزیکی والدین در خانواده ابزار اندازه گیری سرمایه اجتماعی است. کلمن بر این باور است که نسبت والدین با بچه‌ها در خانواده گسترده در قالب شبکه اجتماعی خانوادگی، تأثیری مهم روی جامعه‌پذیری فرزندان دارد. جیمز کلمن و رابرت پاتنم در حکم بنیانگذاران نظریه سرمایه اجتماعی هر دو بر سه عنصر شبکه اجتماعی، اعتماد و مناسبات متقابل^۱ در شکل‌گیری و توسعه سرمایه اجتماعی تأکید دارند (ابی^۲ و دهقان، ۲۰۱۱) و نتایج ارزشمندی بر آن مترتب می‌دانند که از میان آنها می‌توان به تسهیل روابط میان کنشگران و مشارکت و موفقیت در عرصه‌های گوناگون زندگی اجتماعی مانند فرآیند آموزش و یادگیری اشاره کرد. به نظر می‌رسد هر نوع موفقیتی نیازمند انگیزه درگیر شدن با موضوع موفقیت است که در اینجا با حساسیت آموزشی والدین از آن یاد می‌شود. شاید مطالعات سیول^۳ از مهم‌ترین پژوهشهایی باشد که بر نقش حساسیت تحصیلی والدین که عملاً اشتیاق آموزشی و به تبع آن موفقیت تحصیلی را افزایش می‌دهد، تأکید دارد (کاتسیلیس^۴، ۱۹۸۷).

به این ترتیب ملاحظه می‌شود با تعریفی که از حساسیت آموزشی ارائه شده است، وجود ارتباط میان این متغیر و موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان محتمل است. درباره رابطه میان حساسیت آموزشی والدین و عملکرد تحصیلی فرزندان همچنین افرادی چون داگلاس^۵ و آری^۶ طی بررسیهای خود به این نتیجه رسیده‌اند که علایق و شور و شوق پدر و مادرها درباره تعلیم و تربیت فرزندان شان حائز اهمیت است. داگلاس سعی کرده است نشان دهد کودکانی که والدین آنها به بهبود تحصیلی فرزندان شان علاقه‌مند هستند، بدون توجه به توانایی خود معمولاً بر دیگران پیشی می‌گیرند (دهقان، ۱۳۸۱).

مشارکت به منزله یک متغیر واسطه‌ای در این پژوهش مورد نظر قرار گرفته که می‌تواند از سرمایه اجتماعی و شبکه روابط اجتماعی والدین با مدرسه متأثر بوده و بر موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان موثر باشد. مشارکت از دیر باز سازوکاری بوده که از یک سو زندگی اجتماعی انسانها را قوام بخشیده و از سوی دیگر هزینه‌های دسترسی به اهداف را برای نوع بشر کاهش داده و عملاً زندگی را برای آنها خوشایند و راحت‌تر از پیش نموده است. به طور خاص مشارکت اولیای دانش‌آموزان در امور مدرسه سبب سوق یافتن امکانات معنوی، علمی، آموزشی و تربیتی و مالی

-
1. Reciprocity
 2. Abbi
 3. Siwel
 4. Katsillis
 5. Douglas, J. W. B.
 6. Arie T.

جامعه به سمت مدارس می‌شود. در پرتو چنین رویدادی نیروهای انسانی خلاق، ماهر و متخصص به نحو مطلوب پرورش می‌یابند. والدین به شکل‌های گوناگون می‌توانند در تعلیم و تربیت فرزندان خود مشارکت کنند، مانند کمک به شناخت ویژگی‌های روانی دانش آموزان، بررسی نارسایی‌های آموزشی و کمک به برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌های آموزشی و کمک به شناخت علل رفتارها و اصلاح آنها. مدیر مدرسه در جلب مشارکت اولیا نقشی مهم بر عهده دارد. در حقیقت حلقه اتصال میان مدرسه و حرکت مردمی، مدیریت مطلوب است (عصاره، ۱۳۷۸). در بسیاری از موارد اما شاهد هستیم که مشارکت اولیا در امور مدرسه چندان بالا نیست. شاید بتوان گفت که علت چنین مشارکت پایینی، دخالت کمی است که اولیا در تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی‌های مدرسه دارند. گاهی مدیران مدارس، مشارکت اولیا را تنها شامل مسائل مادی و مالی می‌دانند. همین امر سبب می‌شود اولیا وظایف خود را تنها در همین چارچوب مادی بدانند. در حالی که حضور والدین در مدرسه و داشتن ارتباط با معلمان سبب ایجاد فرصت‌هایی برای آموزش بهتر و تربیت موثرتر فرزندان ایشان می‌باشد. داشتن ارتباطات دوسویه و مبتنی بر اعتماد که در این پژوهش در قالب سرمایه اجتماعی به آن پرداخته شده است متغیری است که از یک سو بر درگیری و حساسیت والدین در امور تحصیلی افزوده و از سوی دیگر زمینه‌ساز مشارکت است. بنابراین به نظر می‌رسد که مدل علی مفروض زیر به لحاظ نظری پشتوانه مناسبی برای توضیح مساله پژوهش حاضر در بعد منطقی داشته و فرضیه‌های مبتنی بر آن از استدلال نظری مناسب برخوردار باشند.

شکل ۱: مدل علی مفروض پژوهش

تعریف مفاهیم و اصطلاحات

سرمایه اجتماعی: در این پژوهش سرمایه اجتماعی که متمرکز بر شکل میان- فردی است به منابع و قابلیت‌هایی اشاره دارد که کنشگر می تواند در شبکه اجتماعی مبتنی بر اعتماد و بده بستان متقابل برای خود فراهم کند به گونه ای که تجمع آن سبب بروز انتظارات در یک کنشگر و تعهدات در کنشگر مقابل است (ابی و دهقان، ۲۰۱۱).

مشارکت والدین در مدارس: مشارکت نوعی از رفتار مبتنی بر یاریگری است که فرد در قالب یک گروه یا سازمان و نهاد اجتماعی در همیاری با دیگر اعضا از خود نشان می‌دهد (دهقان، ۱۳۹۶). مشارکت والدین در تصمیم‌گیریهای مرتبط با آموزش و پرورش، به ویژه به جنبه‌هایی مربوط می‌شود که اولیای مدرسه به کمکهای فکری و مالی والدین برای بهبود امور مدرسه نیاز دارند.

حساسیت تحصیلی: میزان حساسیت و انتظار والدین نسبت به تحصیلات فرزندان خود و آگاهی و پی‌گیری آنها از امور آموزشی فرزندان (دهقان، ۱۳۸۱).

موفقیت تحصیلی: موفقیت تحصیلی بر نتایج حاصل از تحصیل دانش‌آموزان از نظر یادگیری و پیشرفت تحصیلی متمرکز است که عمدتاً با میانگین نمرات کسب شده از آزمون دروس گوناگون طی یک سال تحصیلی سنجیده می‌شود (دهقان، ۱۳۸۱).

فرضیه‌های پژوهش

فرضیات تحقیق حاضر به شکل زیر تعریف می‌شوند:

۱. به نظر می‌رسد سرمایه اجتماعی بر موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان تاثیر دارد.
۲. به نظر می‌رسد سرمایه اجتماعی بر مشارکت والدین در مدارس تاثیر دارد.
۳. به نظر می‌رسد سرمایه اجتماعی بر حساسیت تحصیلی والدین تاثیر دارد.
۴. به نظر می‌رسد حساسیت تحصیلی والدین بر مشارکت آنها در مدارس تاثیر دارد.
۵. به نظر می‌رسد مشارکت والدین در مدارس بر موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان تاثیر دارد.
۶. به نظر می‌رسد حساسیت تحصیلی والدین بر موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان تاثیر دارد.

روش شناسی تحقیق

این تحقیق از نظر هدف کاربردی و از لحاظ ماهیت تحلیلی است و در آن برای آزمون فرضیات از پیمایش که شایع‌ترین نوع پژوهش در علوم اجتماعی است، بهره گرفته شده است. نوع تحقیق توصیفی همبستگی است. جامعه آماری این پژوهش شامل دانش‌آموزان دختر و پسر مقطع

دبیرستان در پنج منطقه شهر تهران (مناطق ۱، ۵، ۷، ۴، ۱۲) در سال تحصیلی ۹۴-۱۳۹۳ می‌باشد. برای انتخاب نمونه ابتدا مناطق تهران به صورت سهمیه ای به چهار قسمت شمالی، جنوبی، شرقی و غربی تقسیم شدند تا نمونه‌ها پوشش جغرافیایی بیشتری داشته باشند و سپس به روش نمونه‌گیری تصادفی از هر قسمت یک منطقه انتخاب شد. در ادامه با استناد به فرمول کوکران حجم نمونه ۴۵۶ دانش آموز (۱۵۱ پسر و ۳۰۵ دختر) تعیین شد. برای انتخاب نمونه، نمونه‌گیری چند مرحله ای اعمال شد. بدین صورت که ابتدا مدارس به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده برگزیده شدند، سپس دانش آموزان به روش تصادفی سیستماتیک انتخاب و در قالب مصاحبه نظام‌مند، مورد مطالعه قرار گرفتند.

پایایی و اعتبار ابزار آزمون

پس از مطالعه کتابخانه ای، برای گردآوری داده‌ها از پرسشنامه و مصاحبه نظام مند استفاده شد. به عبارت دیگر برای مرور ادبیات تحقیق از روش کتابخانه‌ای و برای گردآوری نظرات پاسخگویان از مصاحبه مبتنی بر پرسشنامه بهره گرفته شد. برای تعیین اعتبار پرسشنامه نیز از روش اعتبار صوری استفاده شد، بدین‌صورت که پرسشنامه در اختیار گروهی از صاحب‌نظران و اساتید قرار گرفت و پس از دریافت نقطه نظرات آنها، اصلاحات موردنظر انجام گرفت و به این ترتیب اعتبار پرسشنامه تحقیق تأمین گردید. سپس برای بررسی اعتبار سازه (روایی همگرایی) ابزار اندازه‌گیری از روش تحلیل عاملی تأییدی استفاده شد و به همین منظور نرم افزار لیزرل به کارگرفته شد که نتایج آن برای متغیرهای اصلی در جدول شماره ۱ آمده است.

جدول ۱: شاخصهای برازش مدل

آماره	مشارکت والدین	سرمایه اجتماعی	حساسیت تحصیلی والدین
Chi-Square	۵/۲۱	۱۲۰/۰۱	۴/۸۵
Df	۳	۷۶	۲
Chi-Square/ Df	۱/۷۳	۱/۵۷	۲/۴۲
RMSEA	۰/۰۱۹	۰/۰۴۳	۰/۰۵۶
GFI	۰/۹۸	۰/۹۸	۰/۹۹
AGFI	۰/۹۷	۰/۹۴	۰/۹۷
CFI	۰/۹۶	۰/۹۶	۰/۹۹
NFI	۰/۹۷	۰/۹۸	۰/۹۹
RMR	۰/۰۱۰	۰/۰۳۹	۰/۰۲۷

با توجه به خروجی لیزرل که در جدول شماره ۱ آورده شده است، مقدار Chi-Square/Df محاسبه شده برای متغیر مشارکت والدین ۱،۷۳ است. می‌دانیم که x^2/df کوچکتر از ۳

نشان‌دهنده برازش مناسب مدل است. همچنین ریشه خطای میانگین مجذورات تقریب (RMSEA) باید کمتر از ۰/۰۸ باشد که در مدل ارائه شده این مقدار برابر با ۰/۰۱ است. میزان مؤلفه‌های GFI، AGFI، CFI و NFI نیز باید بیشتر از ۰/۹۰ باشد که در مدل تحت بررسی به ترتیب برابر با ۰/۹۸، ۰/۹۷، ۰/۹۶ و ۰/۹۷ است. همچنین مقدار RMR باید کوچکتر از ۰/۰۵ باشد که در مدل مورد بررسی برابر با ۰/۰۱۰ است. با توجه به شاخصها و خروجیهای مدل اجرا شده می‌توان گفت معرفهای انتخاب شده برای سنجش شاخص مشارکت والدین از اعتبار لازم برخوردار بوده و به خوبی می‌توانند آن را بسنجند.

در جدول شماره ۱ مقدار χ^2/df برای متغیر سرمایه اجتماعی ۱/۵۷ محاسبه شده که نشان‌دهنده برازش مناسب مدل است. همچنین ریشه خطای میانگین مجذورات تقریب (RMSEA) در مدل ارائه شده برابر با ۰/۰۴۳ است. میزان مؤلفه‌های GFI، AGFI، CFI و NFI به ترتیب برابر با ۰/۹۸، ۰/۹۴، ۰/۹۶ و ۰/۹۸ است. مقدار RMR نیز برابر با ۰/۰۳۹ است که کوچکتر از ۰/۰۵ می‌باشد. با توجه به خروجیهای فوق می‌توان گفت معرفهای انتخاب شده برای سنجش شاخص سرمایه اجتماعی نیز از اعتبار لازم برخوردار بوده و به خوبی می‌توانند آن را بسنجند.

براساس نتایج محاسباتی جدول شماره ۱ برای متغیر حساسیت تحصیلی والدین، مقدار Chi-Square/Df محاسبه شده ۲/۴۲ می‌باشد که کوچکتر از ۳ بوده و حاکی از برازش مناسب مدل است. ریشه خطای میانگین مجذورات تقریب (RMSEA) معادل ۰/۰۵۶ است که عملاً کمتر از ۰/۰۸ می‌باشد. میزان مؤلفه‌های GFI، AGFI، CFI و NFI نیز باید بیشتر از ۰/۹۰ باشد که در مدل تحت بررسی به ترتیب برابر با ۰/۹۹، ۰/۹۷، ۰/۹۹ و ۰/۹۹ است. همچنین مقدار RMR باید کوچکتر از ۰/۰۵ باشد که در مدل تحت بررسی برابر با ۰/۰۲۷ است. با توجه خروجیهای فوق می‌توان گفت معرفهای انتخاب شده برای سنجش شاخص حساسیت تحصیلی از اعتبار لازم برخوردار است.

در پژوهش حاضر برای بررسی پایایی ابزار سنجش از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است. برای اطمینان از پایایی سؤالات و گویه‌های مورد سنجش، پرسشنامه اولیه در نمونه تحقیق مورد آزمون قرار گرفت تا نواقص احتمالی پرسشنامه که می‌توانست ناشی از نامفهوم بودن سؤالات، ترتیب نامناسب سؤالات و طولانی بودن پرسشنامه و... باشد، مرتفع گردد. همچنین از کارشناسان و محققان، خواسته شد تا مشکلات احتمالی پرسشنامه را در مقابل هر گویه و سؤال

یادداشت کنند. پس از جمع‌آوری پرسشنامه‌ها و بررسی نظرات کارشناسان بانک اطلاعاتی تشکیل و پایایی شاخصها مورد سنجش قرار گرفت که در ادامه، نتایج به دست آمده برای هر متغیر به طور مجزا ارائه می‌شود. ضرایب آلفای کرونباخ برای نشانگرهای هر متغیر محاسبه شد که همه بزرگ‌تر از ۰/۷۰ بودند. این امر نشان‌دهنده همبستگی درونی میان متغیرها برای سنجش مفاهیم مورد نظر و پایایی ابزار آزمون بود.

جدول ۲: میزان آلفای به‌دست آمده برای هر یک از متغیرهای پژوهش

متغیر	ضریب آلفای کرونباخ
سرمایه اجتماعی خانوادگی	۰/۷۹۲
مشارکت والدین	۰/۷۲۱
حساسیت تحصیلی والدین	۰/۷۳۴

تجزیه و تحلیل داده‌ها

در ارتباط با چگونگی تجزیه و تحلیل داده‌ها شایان ذکر است که با توجه به نوع روش تحقیق تحلیل داده‌های این پژوهش به دو صورت تحلیل‌های پیمایشی و تحلیل‌های مقایسه‌ای انجام گرفت که در تحلیل‌های توصیفی از جداول توزیع فراوانی، نمودارها و شاخصهای آماری (میانگین، انحراف معیار و ضریب تغییرات) استفاده شد و در تحلیل‌های استنباطی با توجه به کمی بودن مقیاس متغیرها و خطی بودن رابطه میان متغیرها و نرمال بودن توزیع داده‌های متغیرهای پژوهش از آزمونهای پارامتریک مانند ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون خطی بهره گرفته شد. یادآور می‌شود که از آزمون ضریب همبستگی پیرسون برای بررسی رابطه میان متغیرهای تحقیق و از رگرسیون خطی چندانکه برای بررسی تأثیر متغیرهای مستقل پژوهش بر متغیرهای وابسته استفاده شده است. برای انجام تجزیه و تحلیل‌های آماری از نرم‌افزار SPSS استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش

در گام نخست نگاهی به یافته‌های توصیفی می‌تواند تصویری روشن از چگونگی متغیرها ارائه دهد. به عبارت دیگر نتایج توصیفی که به بررسی نحوه توزیع صفات و ویژگیهای نمونه آماری در رابطه با یک موضوع خاص می‌پردازد به نحوی است که در آن مشخصات عمومی پاسخگویان و نتایج مربوط به وضعیت پاسخگویان در ارتباط با شاخصها و متغیرهای پژوهش مشخص می‌شود. لذا در تصویر توصیفی زیر یافته‌های مربوط به برخی از متغیرهای مهم ارائه شده است.

یافته‌ها بیانگر آن است که بیشینه دانش آموزان مورد مطالعه (۸۴ درصد) در رده سنی ۱۵ تا ۱۷ سال با میانگین سنی ۱۶ سال می‌باشند. نزدیک به یک سوم دانش آموزان مورد مطالعه پسر و

دوسوم آنها دختر هستند. ۶۷ درصد پاسخگویان در مقطع اول و دوم و ۳۳ درصد نیز در مقطع سوم و پیش دانشگاهی می‌باشند. اکثریت پاسخگویان (۷۲ درصد) در شاخه نظری در سه رشته انسانی، تجربی و ریاضی مشغول به تحصیل بوده‌اند. میانگین معدل دانش آموزان در ترم گذشته، سال گذشته و دو سال قبل از آن بالاتر از ۱۸ بوده است. بیش از یک سوم والدین دانش آموزان دارای تحصیلات متوسطه (دیپلم) هستند و بیش از یک سوم پاسخگویان (۴۵ درصد) اظهار داشته‌اند که پدرشان در مشاغل آزاد مشغول به فعالیت می‌باشد. همچنین اکثر دانش آموزان (۷۳ درصد) اظهار داشته‌اند که مادرشان خانه دار است. متوسط درآمد پدر یک میلیون و پانصد و هفتاد و هفت هزار تومان و متوسط درآمد مادران شاغل، ششصد و بیست و هشت هزار تومان گزارش شده است. همچنین یافته‌های توصیفی برای میزان متغیر سرمایه اجتماعی خانوادگی به منزله متغیر وابسته پژوهش نشان می‌دهد که ۸۸ درصد سرمایه اجتماعی خانوادگی دانش آموزان مورد مطالعه به میزان متوسط به بالا می‌باشد.

اما یافته‌های حاصل از پژوهش در بعد استنباطی در زمینه میزان تاثیر سرمایه اجتماعی خانوادگی بر مشارکت والدین، حساسیت آموزشی و میزان موفقیت تحصیلی فرزندان به شرحی که ملاحظه می‌شود بر اساس فرضیات اصلی و فرعی پژوهش تدوین شده است.

برای بررسی رابطه سرمایه اجتماعی با مشارکت والدین در مدارس از ضریب پیرسون خطی استفاده شده است.

جدول ۳: ضریب همبستگی پیرسون بین سرمایه اجتماعی و مشارکت والدین در مدارس

ضریب همبستگی پیرسون	ضریب همبستگی (R)	سطح معناداری (Sig)
بین سرمایه اجتماعی و مشارکت والدین در مدارس	۰/۳۰	۰/۰۰۰

یافته‌های جدول ۳ حاکی از آن است که میان سرمایه اجتماعی با مشارکت والدین در مدارس رابطه معنادار وجود دارد. همچنین با توجه به ضریب پیرسون می‌توان گفت به ازای یک واحد تغییر در سرمایه اجتماعی، ۰/۳۰ واحد تغییر در مشارکت والدین در مدارس به شرط ثابت فرض کردن متغیرهای خارج از مدل، به وجود می‌آید.

جدول ۴: ضریب همبستگی پیرسون بین سرمایه اجتماعی و موفقیت تحصیلی

ضریب همبستگی پیرسون	ضریب همبستگی (R)	سطح معناداری (Sig)
بین سرمایه اجتماعی و موفقیت تحصیلی دانش آموزان	۰/۲۶	۰/۰۰۱

به منظور بررسی رابطه سرمایه اجتماعی با موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان از ضریب پیرسون استفاده شد. یافته‌های جدول ۴ بیانگر آن است که میان سرمایه اجتماعی با موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان رابطه معنادار وجود دارد. همچنین با توجه به ضریب پیرسون می‌توان گفت به ازای یک واحد تغییر در سرمایه اجتماعی، ۰/۲۶ واحد تغییر در موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان به وجود می‌آید. به این ترتیب این فرضیه تحقیق نیز با دلالت بر تأثیر مستقیم سرمایه اجتماعی بر موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان تأیید شد.

برای بررسی رابطه سرمایه اجتماعی خانوادگی با حساسیت تحصیلی والدین نیز همانند موارد پیشین از ضریب پیرسون استفاده شده است.

جدول ۵: ضریب همبستگی پیرسون بین سرمایه اجتماعی خانوادگی با حساسیت تحصیلی والدین

ضریب همبستگی پیرسون	ضریب همبستگی (R)	سطح معنی‌داری (Sig)
رابطه سرمایه اجتماعی خانوادگی با حساسیت تحصیلی والدین	۰/۲۴	۰,۰۰۰

یافته‌های جدول ۵ حاکی از آن است که میان سرمایه اجتماعی خانوادگی با حساسیت تحصیلی والدین رابطه معنادار وجود دارد. همچنین با توجه به ضریب پیرسون و با محدود فرض کردن تأثیر متغیرهای خارج از مدل می‌توان گفت به ازای یک واحد تغییر در سرمایه اجتماعی ۲۴ صدم واحد تغییر در حساسیت تحصیلی والدین به وجود می‌آید. این فرضیه تحقیق نیز با دلالت بر تأثیر مستقیم سرمایه اجتماعی خانوادگی بر حساسیت تحصیلی والدین تأیید گردید.

در ادامه برای آزمون بخش دیگری از مدل علی مفروض بر اساس شواهد تجربی به دست آمده، رگرسیون خطی چندگانه محاسبه شد. همانگونه که در جدول شماره ۶ مشاهده می‌شود، معناداری بالای آزمون F نشانگر برازش مناسب برای مدل رگرسیونی است که در حکم معناداری بالا برای فرضیات سنجیده شده در مدل رگرسیونی نیز می‌باشد.

جدول ۶: تحلیل واریانس

مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	F	سطح معناداری
۷۷۵/۳۷۵	۴	۱۹۳/۸۴۴	۱۰/۹۶۱	۰/۰۰۰
۷۶۷۵/۴۴۷	۴۳۴	۱۷/۶۸۵		
۸۴۵۰/۸۲۲	۴۳۸			
رگرسیون				
باقیمانده				
کل				

متغیرهای پیش‌بین: مشارکت والدین، سرمایه اجتماعی عمومی، سرمایه اجتماعی خانوادگی، حساسیت تحصیلی والدین
متغیر وابسته: پیشرفت تحصیلی

جدول ۷: محاسبه رگرسیون چند متغیره بین متغیرهای مستقل با موفقیت تحصیلی

سطح معناداری	t	ضرایب استاندارد	ضرایب غیر استاندارد		
		بتا	خطای استاندارد	B	
۰/۰۰۰	۵۵/۹۶۵		۰/۹۰۰	۵۰/۳۹۶	مقدار ثابت
۰/۰۰۰	۴/۴۱۱	۰/۲۱۴	۰/۰۲۵	۰/۱۰۹	سرمایه اجتماعی خانوادگی
۰/۵۷۰	۰/۵۶۹	۰/۰۳۶	۰/۰۷۶	۰/۰۴۳	حساسیت تحصیلی والدین
۰/۰۳۱	۲/۱۶۰	۰/۱۴۱	۰/۰۹۵	۰/۲۰۴	مشارکت والدین در مدرسه

متغیر وابسته: پیشرفت تحصیلی

جدول شماره ۷ نیز در برگیرنده عناصر محاسباتی مانند ضرایب زاویه معادله و ضرایب استاندارد برای مدل رگرسیونی است. همانگونه که ضرایب استاندارد (Beta) نشان می‌دهند از میان متغیرهای مستقل وارد شده در مدل، سرمایه اجتماعی خانوادگی بالاترین تأثیر را با معناداری زیاد بر متغیر وابسته یعنی موفقیت تحصیلی دانش آموزان دارد. در مرتبه بعد مشارکت والدین با تأثیر مثبت ۰/۱۴ قرار دارد. اما سرمایه اجتماعی عمومی و حساسیت تحصیلی والدین تأثیری معنادار را گزارش نمی‌کنند.

در ادامه جدول محاسبات رگرسیونی برای بخش دیگری از مدل علی مفروض یعنی تأثیر سرمایه اجتماعی خانوادگی و حساسیت تحصیلی والدین بر مشارکت والدین در مدارس درج شده است.

جدول ۸: تحلیل واریانس مدل رگرسیون چند متغیره

مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	F	سطح معناداری
۲۰۲۹/۱۳۹	۲	۱۰۱۴/۵۶۹	۲۲۱/۹۳۶	۰/۰۰۰
۲۰۰۶/۸۶۴	۴۳۹	۴/۵۷۱		
۴۰۳۶/۰۰۲	۴۴۱			
کل				

متغیرهای پیش بین: حساسیت تحصیلی والدین، سرمایه اجتماعی خانوادگی

متغیر وابسته: مشارکت والدین

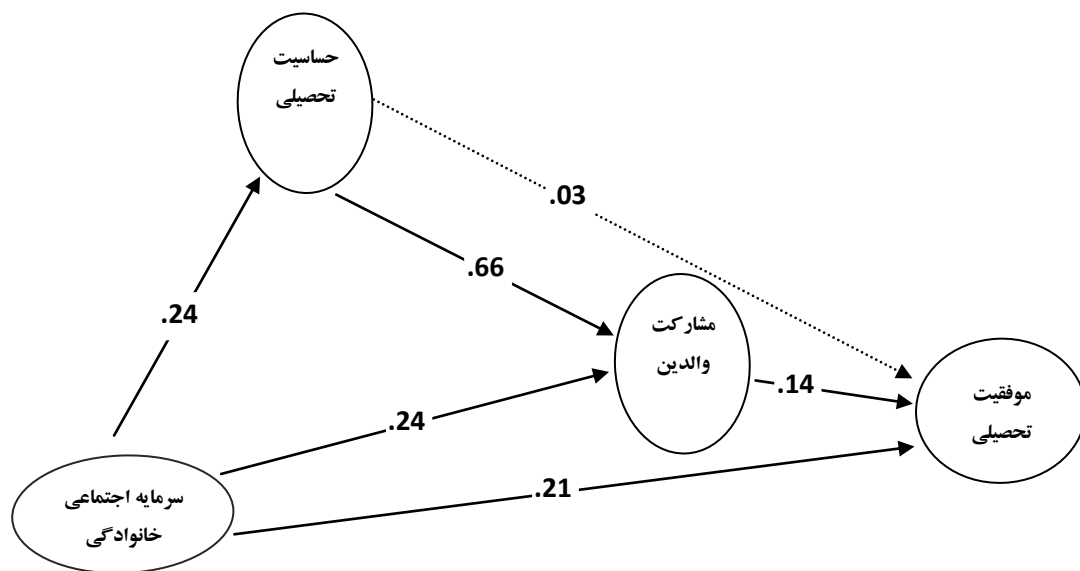
جدول ۹: محاسبه رگرسیون چند متغیره بین متغیرهای مستقل با مشارکت والدین در مدرسه

سطح معناداری	t	ضرایب استاندارد	ضرایب غیر استاندارد		
		بتا	خطای استاندارد	B	
۰/۲۶۴	۱/۱۱۹		۰/۴۰۷	۰/۴۵۵	مقدار ثابت
۰/۰۰۰	۴/۰۴۴	۰/۲۴۰	۰/۰۱۲	۰/۰۴۹	سرمایه اجتماعی خانوادگی
۰/۰۰۰	۱۹/۱۰۵	۰/۶۶۲	۰/۰۲۸	۰/۵۳۸	حساسیت تحصیلی والدین

متغیر وابسته: مشارکت والدین

رقم معناداری F درج شده در جدول شماره ۸ نیز گویای معنادار بودن معادله محاسبه شده در حد بالا است. ضرایب استاندارد معادله نشانگر تأثیر بالای حساسیت تحصیلی والدین (۰/۶۶)

درمقابل تأثیر سرمایه اجتماعی خانوادگی (۰/۲۴) بر مشارکت والدین در امور مدرسه می‌باشد. حساسیت تحصیلی در این مدل تأثیر بیشتری بر مشارکت دارد. با توجه به محاسبات فوق، ضرایب تحلیل مسیر را برای مدل مفروض اولیه به شکل زیر می‌توان منظور کرد.

شکل ۲: ضرایب تحلیل مسیر برای مدل مفروض اولیه

همان گونه که در مدل فوق به روشنی قابل ملاحظه است، سرمایه اجتماعی خانوادگی با ضریب ۲۴ صدم بر حساسیت تحصیلی والدین تأثیر می‌گذارد، اما حساسیت تحصیلی به عنوان یک متغیر واسطه ای تأثیر قابل توجهی بر موفقیت تحصیلی ندارد که البته به دلایل آن در بحث و نتیجه‌گیری اشاره خواهد شد. سرمایه اجتماعی خانوادگی همچنین با ضریب ۰/۲۴ و حساسیت تحصیلی با ضریب ۰/۶۶ مشارکت والدین در مدرسه را افزایش می‌دهند. از سوی دیگر سرمایه اجتماعی خانوادگی با شدت ۲۱ صدم و مشارکت والدین با شدت ۱۴ صدم موفقیت تحصیلی را تحت تأثیر قرار می‌دهند. نتایج در مجموع نشان می‌دهند که سرمایه اجتماعی خانوادگی بر خلاف سرمایه اجتماعی عمومی مستقیماً بر موفقیت تحصیلی تأثیر مثبت داشته و به صورت غیرمستقیم یعنی به واسطه متغیرهای بینابینی دیگر مانند مشارکت و حساسیت تحصیلی نیز عملکرد تحصیلی را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش حاضر نشان داد که سرمایه اجتماعی به‌ویژه سرمایه اجتماعی درون خانوادگی با مشارکت والدین و موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان رابطه دارد. به عبارت دیگر با افزایش سرمایه اجتماعی، موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان نیز افزایش می‌یابد. این نتایج با یافته‌های پژوهشی رستاک (۱۳۹۱)، سالرزاده و محبوبی (۱۳۸۸)، تیچمن و همکاران (۱۹۹۶)؛ به نقل از نازک تبار و ویسی، (۱۳۸۷) و اسمیت و همکاران (۱۹۹۵) همخوانی دارد. یافته‌های پژوهش تایید کننده نظریه کلمن و متاخرینی است که دیدگاه‌های کلمن را به محک آزمون گذاشتند (ایچوری^۱ و همکاران، ۲۰۰۱). اگر بپذیریم که سرمایه اجتماعی بخشی از ساختار اجتماعی است که به کنشگر اجازه می‌دهد تا با بهره‌گیری از آن به منابع خود دست یابد، این بعد از ساختار اجتماعی شامل تکالیف و انتظارات، کانالهای اطلاع‌رسانی، هنجارها و ضمانت‌های اجرایی است که انواع خاصی از رفتار را تشویق می‌کند و کنشهای معین افراد را که درون ساختار است، تسهیل می‌کند. سرمایه اجتماعی به‌ویژه از نوع درون خانوادگی آن، تا حد زیادی سبب افزایش مشارکت والدین و به تبع آن موفقیت تحصیلی بیشتر فرزندان می‌شود. ارتباط متقابل میان فرزندان و خانواده، می‌تواند به دستاوردهای تحصیلی بهتری منجر شود زیرا چنین روابطی حمایتها و انگیزه‌های پیشرفت بیشتری برای دانش‌آموزان به ارمغان می‌آورد.

در توضیح چگونگی این مهم، کلمن (۱۹۸۷) اظهار می‌دارد که زمانی سرمایه اجتماعی بالاست که والدین هر دو در خانه حضور دارند، مادران به آموزش کودکان توجه دارند و انسجام درون خانوادگی بالاست. به همین دلایل میزان ترک تحصیل در میان دانش‌آموزانی که از این خانواده‌ها هستند، پایین است. به بیان دیگر سرمایه اجتماعی بالاتر، سبب افزایش مشارکت والدین و به تبع آن موجب کاهش ترک تحصیل می‌شود. سرمایه اجتماعی خانواده همانند سرمایه‌های دیگر در خوشبختی فرزندان به ویژه دستاوردهای آموزشی نقشی مهم دارد. کلمن اشاره می‌کند که سرمایه اجتماعی به صورت ذاتی در روابط والدین و فرزند و نوع و نحوه این روابط وجود دارد. او در مورد نحوه این روابط به میزان وقت و انرژی که والدین در کمک به فرزندانشان سرمایه‌گذاری می‌کنند، اشاره می‌کند. سرمایه اجتماعی درون خانواده سازوکاری مهم است که از طریق آن، انتظارات تحصیلی آنها تحت تأثیر قرار می‌گیرد. همچنین کلمن به اهمیت سرمایه اجتماعی بیرون خانواده تأکید دارد. این سرمایه به شبکه اجتماعی خانواده در اجتماع و رابطه آن با دیگر نهادهای

اجتماع و اعضای اجتماع از قبیل مدارس و سازمانهای اجتماعی اشاره دارد. وی معتقد است که تماس میان فرزندان و خانواده، دوستان، جامعه و مدرسه می‌تواند به دستاوردهای تحصیلی بزرگ بینجامد. این تماس محصول روابط و درگیریهایی اجتماعی است و سرمایه اجتماعی را تشکیل می‌دهد. والدینی که دارای سطوح بالای سرمایه انسانی و در عین حال سطوح پایین کنش متقابل با فرزندان خود هستند (منبع سرمایه درون خانواده) نسبت به خانواده‌هایی که دارای سطوح بالای کنش متقابل با فرزندان خود هستند فرصت کمتری دارند تا سرمایه انسانی خود را به فرزندانشان منتقل کنند. بنابراین براساس نظرات کلمن، انتقال سرمایه انسانی از والدین به کودکان وابستگی زیادی به سطوح سرمایه اجتماعی موجود در خانواده دارد. کلمن بر اهمیت ارتباطات درون خانوادگی تأکید می‌کند. گاهی یک رابطه احساسی بین والدین و فرزندان، بسیار مهم‌تر از این است که والدین، قدرت و تسلط بسیار زیادی روی فرزندان داشته باشد. کلمن (۱۹۸۸ و ۱۳۷۷) همچنین به ارتباط نزدیک والدین با یکدیگر به منزله منبع سرمایه اجتماعی خانواده تأکید می‌کند. همان‌طور که در ادبیات پژوهش بیان شد، وی علاوه بر اهمیت ارتباطهای درون خانوادگی، بر ارتباطهای بیرون خانوادگی نیز تأکید دارد. در پژوهش حاضر سرمایه اجتماعی عمومی یا بیرون خانواده که محصول تماس و رابطه با دوستان و جامعه است، ارمغانی همسنگ با سرمایه اجتماعی درون خانوادگی در تحصیل در پی ندارد. رویکردهای اخیر در جامعه‌شناسی آموزش و پرورش به‌ویژه در زمینه سرمایه اجتماعی خانوادگی که جیمز کلمن منادی آن بود، در تحلیل سازوکار موفقیت تحصیلی، نکات مهمی را مطرح کرده است. پیوندها و شبکه‌های اجتماعی افراد به منزله سرمایه اجتماعی بالقوه آنها به‌ویژه با سایر اعضای خانواده می‌تواند در ارائه و انتقال اطلاعات، انگیزه‌ها و آگاهی تحصیلی و همچنین انتقال ارزشهای تحصیلی سهم بسزایی داشته باشد. اما به نظر می‌رسد سرمایه اجتماعی عمومی که در این پژوهش عمدتاً بر انواع ارتباطات بیرون از خانه تأکید دارد به سبب افزایش مشغله‌های غیر درسی، توان لازم را از دانش آموز برای پرداختن به دروس مدرسه می‌گیرد. شاید به همین دلیل رابطه قابل قبولی میان سرمایه اجتماعی عمومی و موفقیت تحصیلی ملاحظه نمی‌شود.

در این زمینه باید گفت با تعمق در مفهوم مشارکت اجتماعی به این نتیجه می‌رسیم که جزء لاینفک مشارکت اجتماعی، چیزی جز منابع موجود در تعاملات اجتماعی یعنی گسترش کنشها و تحصیل اهداف کنشگران برای رسیدن به خیر جمعی نمی‌باشد. با این نگاه باید ادغان داشت که مشارکت اجتماعی متأثر از سرمایه اجتماعی در جامعه می‌باشد، چون بدون تحقق سرمایه اجتماعی

(روابط انجمنی، هنجارها و اعتماد، پیوند و اعتماد میان- فردی، روابط بین گروهی، روابط با نهادها) ما در جامعه شاهد تعاملات اجتماعی میان افراد جامعه با خودشان یا نهادهایی مانند مدارس نخواهیم بود. بنابراین می‌توان اظهار داشت که مشارکت اجتماعی تحقق نمی‌یابد مگر با تحقق یافتن مولفه‌ها و ابعاد سرمایه اجتماعی و سرمایه اجتماعی تحقق نمی‌یابد مگر با شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی که تجلی پیوندهای میان افراد و همچنین افراد با نهادهای رسمی و غیر رسمی است. باید اذعان داشت که سرمایه اجتماعی بر خلاف سایر سرمایه‌های موجود در اجتماع، فیزیکی نمی‌باشد، بلکه حاصل تعاملات و هنجارهای گروهی و اجتماعی است و این نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی در دل شبکه روابط اجتماعی قرار دارد.

همچنین این یافته پژوهش همسو با دیدگاه پاتنم می‌باشد که معتقد است میان سرمایه اجتماعی و مشارکت رابطه وجود دارد و این دو تفاوت چندانی با یکدیگر ندارند. وی بر این باور است که مشارکت که به شرکت مردم در شبکه‌های اجتماعی گوناگون اشاره دارد، تنها بیان دیگری برای سرمایه اجتماعی است.

همچنین یکی دیگر از نتایج این پژوهش ناظر بر رابطه مشارکت والدین در مدرسه با موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان است. به عبارت دیگر با مشارکت والدین در مدرسه، موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان نیز افزایش می‌یابد. در این رابطه و مطابق با نظریه مبادله، تجربه قبلی والدین از مشارکت می‌تواند بر مشارکت تاثیر بگذارد. والدین با حضور در مدرسه به هر دلیلی که باشد، انتظار دارند از طرف مسئولان مدرسه با آنها رفتاری توأم با احترام صورت بگیرد. برخورد نامناسب مشارکت والدین در مدرسه را کم رنگ می‌کند. مشارکت در سازمانها نیاز به آمادگی و آموزش قبلی دارد. برخی مشارکت کردن را تمرین نکرده‌اند و در این زمینه آموزش ندیده‌اند. از طرف دیگر خود پنداره‌ای که برای مشارکت لازم است، در بعضی افراد در سطح پایینی است و آنان در نهایت از مشارکت در مدرسه صرف نظر می‌کنند. مشارکت نیاز به اوقات فراغت کافی دارد. بسیاری از والدین اوقات فراغت ناچیزی دارند یا اینکه اوقات فراغت آنها با ساعات اختصاص یافته به آموزش در مدارس همخوانی ندارد. به عبارت دیگر اغلب آنها پایان شب یا پایان هفته اوقات فراغت دارند، در حالی که مدارس در این زمانها تعطیل است. اما چنانچه والدین بتوانند در امور مدرسه مشارکت کنند، کانالهای ارتباطی آنان با مدرسه تقویت شده و با کسب اطلاعات مفید در صورت ضرورت می‌توانند کمک تحصیلی بیشتری به فرزندان خود بدهند. همچنین مواجهه چهره به چهره با مسئولان و معلمان سبب می‌شود تا شبکه روابط مثبت والدین با آموزگاران شکل

گرفته و به صورت ضمنی توجه معلمان به این دانش آموزان افزون تر می شود که در نهایت عملکرد تحصیلی بهتر را برای دانش آموزان چنین والدینی در پی دارد.

در نگاه به متغیرهای واسطه ای، ملاحظه می شود که برخلاف متغیر مشارکت والدین که نقش مثبتی در این میان دارد، متغیر حساسیت تحصیلی بر عملکرد تحصیلی تأثیری مثبت ندارد که به نظر می رسد به نوع و چگونگی سنجش حساسیت مربوط باشد. بدین معنی که حساسیت تحصیلی با نشانگرهایی مانند میزان پیگیری و پرس و جوی والدین در زمینه وضعیت تحصیلی فرزندانشان سنجیده شده است. در این صورت بسیاری از حساسیتها معطوف کودکانی می شود که اتفاقاً وضعیت تحصیلی مناسبی ندارند؛ یعنی عملکرد تحصیلی نامناسب خود در حکم متغیر مستقل حساسیت تحصیلی والدین را افزایش می دهد و چنین روابطی موجب تعدیل تأثیر حساسیت بر عملکرد می شود. اگر در این پژوهش تعداد نمونه ها و سایر شرایط پژوهش امکان کنترل بر متغیر عملکرد را فراهم می کرد شاید نتایج دیگری حاصل می شد.

منابع

- تاج بخش، کیان. (۱۳۸۴). *سرمایه اجتماعی: اعتماد، دموکراسی و توسعه*. تهران: انتشارات شیرازه.
- دهقان، حسین. (۱۳۸۱). بازتولید طبقه اجتماعی در نظام آموزشی. *نامه پژوهش فرهنگی*، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۷ (۴)، ۷۹-۱۱۳.
- _____ (۱۳۹۵). رابطه فضاهای اقتصادی شهری و شبکه های اجتماعی. *مطالعات جامعه شناختی شهری*، ۶ (۱۸)، ۹۳-۱۱۴.
- _____ (۱۳۹۶). *مشارکت اجتماعی و رسانه های جمعی: با تاکید بر رفتار مشارکت جویانه ذی نفعان در آموزش و پرورش*. تهران: انتشارات رشد.
- رستاک، روح اله. (۱۳۹۱). بررسی رابطه سرمایه اجتماعی با پیشرفت تحصیلی در دانش آموزان پایه اول دبیرستان شهر تهران. *فصلنامه ترویج علم*، ۳ (۳).
- سالارزاده، نادر و محبوبی، رضا. (۱۳۸۸). مقایسه نقش سرمایه اجتماعی و پایگاه اقتصادی اجتماعی در موفقیت تحصیلی دانش آموزان پیش دانشگاهی شهر ارومیه. *فصلنامه علوم اجتماعی*، ۴۷ (۴۷)، ۲۷۱-۲۲۹.
- عصاره، علیرضا. (۱۳۷۸). راه های عملی مشارکت مردم در آموزش و پرورش. *مجله فرهنگ مشارکت*، شماره ۲۱ و ۲۰.
- کلمن، جیمز. (۱۳۷۷). *بنیادهای نظریه اجتماعی*، (ترجمه منوچهر صبوری)، چاپ اول. تهران: نشر نی.
- کیامرثی، آذر و مومنی، سویل. (۱۳۹۲). بررسی ارتباط سرمایه اجتماعی و شادکامی با پیشرفت تحصیلی در دانش آموزان دختر دبیرستانی. *روانشناسی مدرسه*، ۲ (۱)، ۱۱۹-۱۳۰.
- نازک تبار، حسین و ویسی، رضا. (۱۳۸۷). واکاوی رابطه سرمایه اجتماعی خانواده با تحصیل فرزندان. *فصلنامه فرآیند مدیریت و توسعه*، ۲۱ (۶۹-۶۸)، ۱۲۱-۱۴۹.
- ورمرزیار، مهدی. (۱۳۸۷). بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی خانواده در بین دانش آموزان سال سوم دبیرستان شهر سنندج. *فصلنامه زیربار*، ۱۲ (۶۶-۶۵)، ۱۲۹-۱۴۶.
- Abbi, K., & Dehghan, H. (2011). Social capital among Indian and Iranian youth and their families. *International Journal of Social Sciences*, 1(1), 3-7.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241-258). New York: Greenwood Press.
- Coleman, J.S. (1987). Families and schools. *Educational Researcher*, 16(6), 32-38.
- _____ (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, S95-S120.
- Etcheverry, E., Clifton, R.A., & Roberts, L.W. (2001). Social capital and educational attainment: A study of undergraduates in a faculty of education. *Alberta Journal of Educational Research*, 47(1), 24-39.
- Katsillis, I. M. (1987). *Education and social selection: A model of high school achievement in Greece*. Doctoral dissertation, The Florida State University.
- Smith, H., Beaulieu, L. J., & Seraphine, A. (1995). Social capital, place of residence and college attendance. *Journal of Rural Sociology*, 60(3), 363-380.

